

Роберт Брюс, король шотландський

Леся Українка

(Посвята дядькові М. Драгоманову)

Заспів

Спогадаймо давнюю давнину,
Спогадаймо повість незабутню
Про далеку вільную країну,
Про стару Шотландію славутню.

Давня повість! і на байку схожа, –
Є в ній певні справи, єсть і мрії,
Але ж правда, наче зірка гожа,
Сипле скрізь проміння золотії.

Правда нам світитиме крізь хмари,
Ми ж далеко думкою полинем,
Ми поглянем на військові чвари,
В давній славі спогадом поринем.

1

Вже буде літ п'ятсот тому, –
На край шотландський вільний
Війною йшов король Едвард,
Англійський владар сильний.

Зібрав він лицарів своїх,
Все горде, пишне панство,
Щоб то шотландський вільний люд
Забрати у підданство.

По всій Шотландії йде гук
Луною голосною:
«До зброї, браття! ось іде
Король Едвард війною!

Гей, миле браття! чи у нас
Ясної зброї мало?
Хіба в шотландській стороні
Вже лицарів не стало?»

Лицарство йде, земля гуде;
Зійшлись ворожі лави...
Багато буде сього дня
Кривавої забави.

Блищать списи, бряжчать мечі
І шоломи ясні,
Гукають люто вояки,
Ржуть коні воронії.

Воюють день, воюють два,
На третій день – ой горе!
Шотландці крикнули: «Біда!
Король Едвард нас боре!»

Англійське військо б'є-січе,
Англійська зброя сяє;
Шотландська зброя опада,
Лицарство знемагає.

Аж тут король Едвард спинивсь,
І сурма забриніла,
Знялась над військом короґва,
Та не барвиста – біла.

Всі стали тихо, всяк свій спис
Додолу похиляє,
Гука герольд: «Король Едвард
Шотландців призволяє

Лихую зваду залишить,
Спокій вернути краю,
Прийти до згоди без війни
По братньому звичаю.

Так каже наш король: хто з вас
Погодиться зо мною,
Той і маєтками, й людьми
Владітиме в спокою.

Люд простий має нам платити
Податки й десятини, –
А лицар буде вільний пан
Своєї батьківщини.

Всяк лицар має з королем
Ходити у походи,
За те він матиме собі
І ласку, й надгороди».

Додолу впали короґви,
Весь гурт шотландський панський
Враз крикнув: «Згода! хай живе
Едвард, король шотландський!»

Шотландське лицарство здалось,
Але один зостався
При зброї лицар молодий –
Робертом Брюсом звався.

Едварду глянув він в лице,
Мов кинув блискавицю,
Здійняв і кинув ворогам
Залізну рукавицю.

Потім остроги дав коню,
Кінь вороненький звився,
Помчав у гори, мов стріла,
В міжгір'ї темнім скрився.

Поїхав Роберт по шотландській землі
Здіймати народне повстання,
Гонців розіслав він по всій стороні
Скликати селян на зібрання.

Коли на широкій долині між гір
Зібралась велика рада,
Роберт тоді вийшов до люду й сказав:
«Шотландці! вчинилася зрада!

Нема в нас лицарства, нема в нас панів –
Вони вже англійські піддані;
Та є ще в країні шотландський народ,
Не звик він носити кайдани!

Повстаньмо ж тепера усі як один,
За діло братерськеє спільне!
Розкуймо на зброю плуги! Що орать,
Коли наше поле не вільне?»

Тут всі зашуміли, мов хвилі морські:
«Ходімо, здобудемо волі
Або наші голови вільні, буйні
Складемо на нашому полі!»

І там, на широкій долині між гір,
Селяни всі табором стали,
Палили багаття вони цілу ніч.
Все ясную зброю кували.

На ранок узброєне військо було;
Кому ж не дісталось зброї,
Тому не забракло сокири, коси
Та в грудях одваги міцної.

Те військо не мало ясних корогов,
Ні панцирів срібних коштовних,
На простих селянських щитах не було
Девізів гучних красномовних.

У цілого війська девіз був один:
«За волю, за рідну країну!»
Хоч слів тих ніхто на щиті не носив,
Та в серці носив до загину.

І так вони вийшли напроти панів,
Роберт їх провадив до бою;
Ні одного лицаря, окрім його,
Не мали шотландці з собою.

Шотландське лицарство усе перейшло
Служити в англійському війську,
Пішло боронити мечем і щитом
Корону і владу англійську.

В нещасну годину шотландський народ

Кував свою ясну зброю;
У першому бою розбиті були,
Багато лягло головою.

Удруге зійшлися – недоле тяжка!
Знов військо шотландське розбите.
Ударили втретє – знов поле кругом
Все трупом шотландським укрите.

Міцна була сила потужних панів
І ватаги мудрі знайшлися,
Ні в гори завести, ні в нетрі загнать
Обачні пани не далися.

Широкі долини, розлогі лани
Шість раз були кров'ю політі,
Шість раз пролунав по Шотландії крик:
«Шотландці, шотландці розбиті!»

Ні зброї вони, ні своїх корогов
Едварду до ніг не зложили,
Та волю й країну свою боронить
Не стало селянської сили.

Одні полягли, а другі розійшлись –
Пішли своє поле орати.
Без війська, без слави зостався Роберт,
Що ж має тепер він почати?

Чи має піти, як шотландські пани,
Едвардові зброю віддати,
Зостатись отут в подоланій землі
Останнього сорому ждати?

Ні, краще не бачить того і не чуть,
Як гинути буде країна!
«Прощай, моя рідна країно! прости
Свого безталанного сина.

Хотів би я вільною бачить тебе,
Але не судилося теє...
Далеко тепер на чужих берегах
Поляжу за діло святеє».

Так мовив Роберт і подався він геть
На берег убогий ірландський,
Він думав повік не вертатися знов
У край безталанний шотландський.

В Ірландію мався прибути корабель,
Що лицарів віз в Палестину,
На ньому од'їхати хтів і Роберт
У тую далеку чужину.

Укупі з одважним лицарством бажав
Піти у хрестовім поході,

Щоб ділу святому останнім життям
І силою стати в пригоді.

3

На безлюдному березі моря
Одинока хатина стоїть,
В тій хатині рибальській убогій
Збройний лицар самотній сидить.

То Роберт. Він в вікно поглядає,
Чи не мріють оті кораблі,
Що везуть хрестоносців одважних
На війну до святої землі.

Ні, не видно нічого на морі,
Не біліють вітрила ясні.
Грає вільне широкее море,
Гомонять його хвилі гучні.

Та Робертові сумно дивитись
На те море веселе, буйне,
Як згадає він рідну країну,
Затремтить його серце сумне.

І Роберт, од вікна одступивши,
Ліг на лаву і погляд підвів
На потріскану стелю; на стелі
Павутиння павук собі плів,

І знічев'я Роберт задивився
На роботу того павука;
Лицар бачив, як прялась помалу
Тая нитка тендітна, тонка,

Як павук по тій нитці спускався,
Розколихувавсь потім на ній,
Щоб її до стіни причепити,
Далі невід розкинути свій.

Що гойднеться, то нитка й порветься,
І додолу павук упаде,
Але зараз же злазить угору
І нову собі нитку пряде.

Так шість раз той павук обривався,
І шість раз він на стелю злізав,
Але всьоме таки удержався
Й до стіни свою нитку прип'яв.

Тут Роберт раптом скочив на ноги,
Ухопив свою зброю до рук,
І гукнув: «Та невже таки лицар
Менше має снаги, ніж павук!?»

4

Ой то ж не сокіл винозір

Злетів з гори в долину, –
То прилетів юнак Роберт
У рідную країну.

Він на коневі воронім
По краю пробігає,
В останній раз шотландський люд
До бою він скликає:

«До зброї всі! чи ще живе
Міцна одвага ваша?
За волю згинуть ми клялись,
А де ж присяга наша?

Хто волі ще не відцуравсь,
Нехай іде до бою!
Хто пам'ята про славу й честь, –
До зброї! хто за мною?»

Не згас, не згас шотландський дух,
Шотландія повстане!
У сьомий раз, як в перший раз,
Зібралися селяне.

Король Едвард не сподівавсь
Шотландського повстання,
Його лицарство розійшлося
Уже на спочивання.

Зосталась тільки поки що
Мала частина війська,
Безпечна й смілива була
Залога та англійська.

Все розмовляють вояки,
Які з війни достатки,
Які в Шотландії король
Збиратиме податки.

Серед англійських вояків
Сидять пани шотландські;
Тепер король їм знов вернув
Права й маєтки панські.

Тож завтра кожний з них піде
До рідної оселі, –
Чого ж сидять вони такі
Смутні та невеселі?

Того, що душу їм гризе
І сором, і досада, –
Здається їм, що все кругом
Гукає: «Зрада, зрада!..»

Англійські ж лицарі собі
Пісень гучних співають,

І так бадьоро на списках
Їх короговки мають.

Селяни тихо підійшли
До війська за горою,
З'явилися, наче з-під землі,
І вдарили до бою.

Все зашуміло, загуло,
Мов буря-хуртовина,
Роберт літа на воронім,
Неначе громовина.

Ох, лютий бій, останній бій, –
Щаслив, хто переможе!..
Англійці в розпачі, кричать:
«Рятуй нас, милий боже!»

До них з границі поспіша
Від короля підмога,
Її стріча шотландський крик:
«Ні, наша перемога!»

Підмога сильна надійшла,
Але шкода, – вже пізно!
Женуть шотландці ворогів,
Гукають вслід їм грізно:

«Не доведеться більше вам
Ламать чужої волі!
Коли життя вам дороге, –
Кладіте зброю долі!»

Шотландське військо зайняло
Англійців під горою,
Нема рятунку їм, нема, –
Складають долі зброю.

Тоді з громади виступа
Роберт і промовляє:
«Отак тепер шотландський люд
Англійцям об'являє:

Наш край віддавна вільний був,
Таким повік він буде;
Ви бачили, як прав своїх
Боронять наші люде.

Збира хай в Англії Едвард
Податки й десятини,
А всяк шотландець – вільний пан
Своєї батьківщини.

Селянам нашим байдуже
Про ласку й надгороди,
Вони не підуть з королем

За лицарством в походи.

Тепер я вашу зброю всю
У закладі лишаю,
А вас додому відпущу
По братньому звичаю.

Ідіть, Едвардові скажіть,
Як чули по сій мові.
Коли не згодиться на мир, –
Ми знов у бій готові».

Англійці мовчки одійшли
Без корогов, без зброї;
Без радощів пішли вони
Геть до землі рідної,

І як в долину вже зійшли,
Оглянулись на гору,
Роберта вгледіли вони
Серед сільського збору.

Укрита людом там була
Уся гора зелена,
А вище всіх стояв Роберт,
У ніг його знамена.

Лежала й зброя вся ота,
Що на війні забрали,
Шотландська зброя й корогви
Навколо нього сяли.

Роберт неначе річ держав,
Змагався, боронився,
Зняв потім ясний свій шолом
І людові вклонився.

Англійці чули, як гукнув
Увесь той гурт селянський:
«Хвала і честь! нехай живе
Роберт, король шотландський!»

5

Так Роберт за снагу та одвагу
Королем у Шотландії став,
В Едінбургу, преславному місті,
Привселюдно корону прийняв.

Урочиста одправа скінчилась,
Вийшов з церкви король на майдан,
Люд гукає: «Робертові слава!
Хай живе! він довіку наш пан!»

Коли се раптом стихло гукання,
І весь люд мов чекає чого.
З юрби виступив гурт невеликий,

То обрані від люду всього.

З них один наперед виступає,
Короля він поклоном віта,
Поглядає навколо по людях
І таку промову чита:

«З ласки бога й народу обраний,
Наш королю! вітаєм тебе!
Ми підданими влади твоєї
Признаємо охоче себе.

Коли ти боронитимеш волю
Й самостійність народу твого,
Ми повік шанувать тебе будем
І любити, як друга свого.

Ти кликнеш на війну, ми зберемось
Під твою корогву всі гуртом,
Ми готові тобі і країні
Послужити мечем і щитом.

Та коли ти забудеш про справу
Честі й волі народу свого,
Схочеш інші, багатші землі
Прилучати до панства твого,

Ми не підем тоді за тобою,
Щоб чужого добра здобувать,
Нам не тісно у рідній країні,
Нам не треба в чужу мандрувать!

Коли ти серед панських розкошів
Продаватимеш люд свій панам,
Ми самі боронити потрапим
Ті права, що належаться нам.

А коли ти англійській короні
Віддаси королівство своє, –
Знай, що в тую ганебну годину
Пропаде й панування твоє.

Ми тебе королем увінчали,
Ми тебе й розвінчаєм сами,
І коли проти нас ти повстанеш,
Проти тебе повстанемо ми.

Дай нам, боже, радіти довіку,
Що обрали тебе в королі,
Хай цвіте при тобі та пишає
Вільна воля в шотландській землі!»

«Дай то, боже! – Роберт їм відмовив;
Буду знати, на що я іду,
Дай нам, боже, довіку прожити
В щирій згоді, у добрім ладу!»

Щира згода, добрий лад зістався,
Не зламав Роберт свого слова.
Не пропала, не пішла по вітру
Та громадська чесная умова.

Дивувались на шотландську волю
І стороннії чужії люде,
Всі казали: «Поки світа сонця
У ярмі шотландський люд не буде!»

Не пригас і не пропав ніколи
Вільний дух в шотландському народі.
Стала вільна сторона шотландська
Навіть давнім ворогам в пригоді.

Як пізніш англійці і шотландці
Поєднались в спільную державу,
То англійці вчились від шотландців,
Як любити волю, честь і славу.

І за те хвала Роберту Брюсу, –
Він борцем за рідний край з'явився.
Так! одваги та завзяття в праці
Він в малого павука навчився.

Він здобув собі велику славу,
І не вмере та слава, не поляже,
В пісні, в слові буде вічно жити
І про себе світові розкаже.

1893 року